

Analyzing the Representation of Death in the Animation of the Book of Life Based on the Opinions of Mohammad Taghi Jafari

Mobina Izadyar¹, Payam Zinalabedini²

Received: 03 August 2023, Accepted: 14 November 2023

Abstract

Animation is considered an artistic and captivating media for children that can make the impossible world possible for them. Therefore, it can be utilized to convey concepts to children. Death is an enigmatic concept for both humans and children. It is essential to introduce the truth to a child in a way that avoids instilling fear or horror. Animation is a suitable media to express the concept with a realistic perspective because the child may unintentionally find himself in an environment and conditions where his loved ones die. Mysticism serves as a method to explore the concept of death, fostering an inner connection with God's essence. The mystic's task is to understand this essence through direct, intuitive knowledge. Allameh Mohammad Taqi Ja'fari, from Islamic philosophers and thinkers, has presented special views and opinions about discovering the truth of death through the lens of mysticism. The animated film "The Book of Life" is an attractive and childlike work presenting the theme of death. It reflects the religion of the country of Mexican cultural and religious themes where the afterlife is depicted as a world without fear and terror. The current research was conducted with a mystical approach, and its main issue is the analysis of the concept of death in "The Book of Life" based on the opinions of Allameh Ja'fari.

The animated film "The Book of Life" presents a charming and childlike perspective on death, reflecting Mexican cultural themes where the afterlife is depicted without fear. This research adopts a mystical approach, focusing on analyzing the concept of death in "The Book of Life" through Allameh Ja'fari's views.

The qualitative research method is descriptive-analytical and based on collecting information from library sources and audio-visual archives. The animated film "The Book of Life" shows the connection between the world of the dead and the living through the celebration of the Day of the Dead, and the displayed image of death for children has become possible without creating fear.

Keywords: Representation, Death, Mysticism, Mohammad Taqi Ja'fari, Child, Animation, The Book of Life

1. Master student in Animation, Department of Animation, Faculty of Art, Soore University, Iran, Tehran. Email: Mobinaizadyar@yahoo.com

2. Ph.D of Art Research, Department of Advanced Studies of Art, School of Visual Arts, College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author). Email: payam.zinalabedin@ut.ac.ir

واکاوی بازنمایی مرگ در انیمیشن کتاب زندگی بر اساس آرای محمدتقی جعفری^۱

مینا ایزدیار^۲، پیام زین العابدینی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۳

چکیده

انیمیشن رسانه‌ای هنری و جذاب برای کودکان محسوب می‌شود که قادر است دنیای غیرممکن‌ها را برای آنها ممکن سازد. بدین‌سان می‌توان از آن برای انتقال مفاهیم به کودکان بهره برد. مرگ مفهومی است که برای بیان مناسب آن ابتدا باید کودک را از حقیقتش آگاه کرد، به نحوی که موجب ترس و وحشت او نشود. عرفان طریقی است که می‌توان از ویژگی‌هایش در جهت آشکارسازی مفهوم مرگ استفاده کرد. علامه محمدتقی جعفری از فلاسفه و اندیشمندان اسلامی نگاه و آرای ویژه‌ای درباره کشف حقیقت مرگ از دریچه عرفان ارائه داده است و اظهاراتی در مورد بازگشت‌ناپذیری مرگ، عمومیت یا جهان‌شمول بودن، چرایی مرگ و اعتقاد به جهان بعد از مرگ و مؤلفه‌های مؤثر بر آن نگاشته است. انیمیشن کتاب زندگی اثری جذاب و کودکانه است که بر اساس مضمون مرگ ساخته شده است. پژوهش حاضر با رویکردی عرفانی انجام شده و مسئله اصلی آن واکاوی مفهوم مرگ در کتاب زندگی بر اساس آرای علامه جعفری است. روش تحقیق کیفی به شیوه توصیفی - تحلیلی و بر اساس جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای و آرشیوهای صوتی - تصویری است. نتیجه حاصله حاکی از آن است که انیمیشن کتاب زندگی ضمن هم‌تراز بودن با ادراک کودکان، مرگ را از مفهومی گنگ به مفهومی باورپذیر تبدیل کرده است و با دیدگاه علامه جعفری که مرگ را ادامه حیات دنیوی بیان می‌کند همسو می‌باشد. انیمیشن کتاب زندگی ارتباط بین دنیای مردگان و زندگان را از طریق جشن روزمردگان به اجرا می‌گذارد و تصویر نمایش داده شده از مرگ برای کودکان بدون ایجاد دلهره امکان‌پذیر شده است.

واژگان کلیدی: بازنمایی، مرگ، عرفان، علامه محمدتقی جعفری، کودک، انیمیشن، کتاب زندگی

۱. این مقاله مستخرج از پروژه پایان‌نامه کارشناسی ارشد خانم مبین ایزدیار، با عنوان «تحلیل مفهوم مرگ در انیمیشن‌های کودکان ۷ الی ۱۰ سال در سه انیمیشن روح، کتاب زندگی و عروس مردگان بر اساس عرفان اسلامی»، در رشته انیمیشن، دانشگاه سوره، به راهنمایی پیام زین‌العابدینی در تاریخ ۱۴۰۲/۱۱/۲۵ مورد دفاع قرار گرفته است.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد انیمیشن، دانشگاه سوره تهران، ایران، تهران.

Email: Mobinaizadyar@yahoo.com

۳. پسادکتری پژوهش هنر، استادیار دانشگاه تهران، دیارتمان هنرهای نمایشی و موسیقی، پردیس هنرهای

زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
Email: payam.zinalabedin@ut.ac.ir

مقدمه

شناخت منتقدین، فیلمسازان و مخاطبان از نمایش صحیح مرگ برای کودکان در انیمیشن مفید باشد. پژوهش حاضر با درک اهمیت و ضرورت چنین پنداشتی صورت گرفته و مسئلهٔ اصلی آن واکاوی مفهوم مرگ در کتاب زندگی بر اساس آرای علامه جعفری است. پاسخ به سؤالات زیر می‌تواند در آشکارسازی مسئله پژوهش کمک کند.

— چگونه مفهوم مرگ در انیمیشن کتاب زندگی نمود بصری یافته است؟

— چگونه می‌توان از باورهای اعتقادی و مقوله عرفان در شناخت مفهوم مرگ در انیمیشن استفاده کرد؟

— مؤلفه‌های تعیین‌کننده مفهوم مرگ از دیدگاه محمدتقی جعفری چگونه در انیمیشن کتاب زندگی بازنمایی شده است؟

پیشینه پژوهش

پژوهشگر در بررسی تحقیقات انجام شده تحقیقی در حوزه انیمیشن در راستای مفهوم مرگ از منظر عرفان مشاهده نکرده است و صرفاً پژوهش‌هایی در حوزه‌های دانشی مرتبط در زیر ادامه آمده‌اند.

حیدری‌نژاد، مینا (۱۴۰۰) در پژوهش کارشناسی ارشد که در دانشکده سینما تئاتر با عنوان «بررسی قابلیت‌های انیمیشن در پذیرش و کاهش اندوه مرگ و سوگواری در کودکان» و در رشته انیمیشن انجام داده به بررسی آرای پیازه و نگی در حوزه شناختی کودک پیرامون مضمون مرگ پرداخته است. همچنین ایشان انیمیشن را رسانه‌ای قید کرده که دارای ویژگی‌های تخیلی فراوان است و می‌تواند در انتقال مفهوم مرگ به کودکان به نحوی موجز و عاری از پیچیدگی و اندوه عمل کند و تأثیرگذار باشد.

حسینی، پگاه‌سادات (۱۳۹۹) در پژوهش پایانی کارشناسی ارشد در رشته هنرهای نمایشی با عنوان «چگونگی بازنمایی مرگ در دو انیمیشن کوکو و پارانورمن بر اساس ادراک ذهنی کودکان» که در دانشگاه سوره انجام داده است چنین نوشته است: از مضامینی که می‌توان به علت قدرت انتقال مفاهیم از طریق رسانه به کودکان به درستی منتقل کرد معنای مرگ است. البته در صورتی که در نمایش آن از تلخی این عارضه کاسته و به سطوح ادراک کودکان نیز توجه کرد.

نثاری، غزاله (۱۳۸۹) در پژوهش کارشناسی ارشد رشته

انسان، زندگی را در دنیا تجربه می‌کند؛ اما هیچ تجربه‌ای از مرگ ندارد. به همین دلیل حالت ترس و نگرانی در درون انسان نسبت به مرگ وجود دارد، علت وجود ترس از مرگ در انسان هم جنبه درونی و هم میل به نیستی یا جاودانگی دارد که آگاهی درباره ماهیت مرگ می‌تواند آن را بهبود ببخشد. یکی از راه‌های آگاهی درباره خود و مرگ از طریق عرفان است. عرفان ارتباط درونی با ذات پروردگار است و کار عارف شناخت ذات او به وسیله علم حضوری و شهودی می‌باشد. در بین فلاسفه اسلامی معاصر، علامه محمدتقی جعفری دیدگاهی عرفانی درباره حقیقت مرگ و انسان دارد. از مفاهیمی که می‌شود از طریق انیمیشن به کودک منتقل کرد، مفهوم مرگ است. کودک ممکن است ناخواسته در محیط و شرایطی قرار بگیرد که مرگ عزیزانی که با آنها در ارتباط است، مانند والدین، خواهر یا برادر و حتی حیوان خانگی، و یا کتاب‌ها و برنامه‌های تلویزیونی روبه‌رو شود، که در بسیاری از آن‌ها با نمایشی غیرواقعی، گاهی واقعی اما بسیار تلخ مواجه هستیم.

رسانه انیمیشن نقش کاربردی در انتقال محتوا و مفاهیم به مخاطبان دارد. در این میان بخش قابل توجهی از مخاطبان این رسانه را کودکان تشکیل می‌دهند. انیمیشن از اغراق استفاده کرده و قوانین طبیعی را به هم می‌ریزد و باعث جذب کودکان می‌شود. از انیمیشن می‌توان برای آموزش به کودک و حتی بزرگسالان و انتقال اندیشه، حتی با روایت‌های پیچیده و جدی به تماشاگر و مخاطب کودک بهره برد.

از جمله شرکت‌های فیلم‌سازی‌ای که درباره موضوع مرگ کار کرده‌اند شرکت DreamWorks است. انیمیشن کتاب زندگی^۱ یکی از محصولات سینمایی این شرکت است. در این انیمیشن، مرگ به عنوان رویدادی حیاتی بیان شده که چگونه می‌تواند به ما کمک کند تا ارزش‌های زندگی را بیشتر بشناسیم و به آنها احترام بگذاریم.

تاکنون پژوهش‌هایی در زمینه روانشناسی و ادراک کودکان از مرگ در سنین مختلف صورت گرفته است؛ اما تا جاییکه پژوهشگر مذاقه نموده است نحوه نمایش مرگ در انیمیشن بر اساس آرای عرفانی مورد تجزیه و تحلیل قرار نگرفته و از این حیث پژوهش پیش‌رو بدیع و نو است. بدیهی است چنین پژوهش‌هایی می‌تواند نقش راهبردی در تولیدات رسانه‌ای برای کودکان داشته باشد و در آگاهی‌رسانی و

آبه همچون نیشیتانی، تانا به و هایدگر^۷، شخصیت هایش را در مواجهه با مرگ قرار داده تا با تجربه دلشوره، به درک روشنی از خود حقیقی شان برسند. او مانند نیشیتانی معتقد است که انسان در مواجهه با پوچی زندگی، یا خود را غرق زندگی رمه‌ای کرده و از هستی خود غافل می‌ماند یا تاب نیاورده و دست به خودکشی می‌زند. آبه با سرزنش هر دو گروه، تنها راه‌هایی انسان را، پی بردن به آزادی خویش می‌داند.

روش تحقیق

پژوهش حاضر به صورت کیفی با رویکرد توصیفی - تحلیلی بر اساس گردآوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای و آرشیوهای دیداری و شنیداری انجام شده است. بدین‌سان حقیقت مرگ از منظر عرفان و بررسی مؤلفه‌های شناختی مرگ از دیدگاه علامه جعفری در انیمیشن کتاب زندگی بررسی و به عنوان داده‌های پژوهش تحلیل می‌شوند. شیوه گردآوری اطلاعات شامل منابع اسنادی است.

ادبیات پژوهش

تعریف مرگ

واژه مرگ و یا موت یک واژه پُرتکرار قرآنی است که هم به صورت اسمی و هم فعلی آمده است. جمع آن به صورت «اموات»، «موتی» و «میتون» آمده است: «وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ...» (فاطر، ۲۲)، «كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى» (بقره ۷۳)، «إِنَّا كُنَّا مَيِّتًا وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ» (زمر ۳۰). موت در فارسی همان مرگ، در انگلیسی «Death» و در زبان فرانسه «Mort» خوانده می‌شود؛ یعنی عدم حیات در آنچه متصف به حیات می‌شود (رئیس‌زاده کاشانی، ۱۳۹۸: ۹۲-۹۳).

راغب اصفهانی^۸ به پنج نوع مرگ اشاره می‌کند:

یکم، مرگی و مردنی که نیروی نامیه، یعنی رشددهندگی که در گیاه و حیوان و انسان است از بین برود؛ مانند آیه «يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا» (روم، ۱۹)؛

دوم، مرگ با از بین رفتن نیروی حواس، چنانکه در آیه «يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا» (مریم، ۲۲) آمده است؛

سوم، مرگی که نیروی عاقله انسان به وسیله آن از بین برود که همان جهالت است: «أَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ» (انعام، ۱۲۲)؛

چهارم، اندوه و حزن مرگ آفرینی که زندگی را مکدر سازد

روانشناسی دانشگاه الزهرا با عنوان «آموزش مفهوم مرگ به کودکان بر اساس آموزه‌های اسلام» سه نظریه برنر^۹، ویگوتسکی برنر^{۱۰} اسلام را مورد مذاقه قرار داده و عنوان داشته است که آموختن فلسفه به کودک شیوه‌ای مدرن است که با آن می‌شود بسیاری از مضامین را به‌سهلی به کودک یاد داد. او بدین نتیجه رسیده است که مرگ را می‌توان با شیوه بیانی ساده اما کاملاً منطقی به کودکان آموزش داد.

مردی، مطلق (۱۳۹۱) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی تحت عنوان «بررسی چیستی مرگ از نگاه متکلمان مسلمان» که در دانشگاه قم انجام شده مرگ را سؤال بزرگ آدمی دانسته که مورد توجه قرآن و سخنان ائمه است. پژوهشگر در فصل‌های مختلف تحقیق خود از آیه‌ها و روایات‌ها در تبیین و مطالعه مرگ استفاده کرده است.

تقی‌زاده بابایی (۱۳۹۴) در تحقیق پایانی کارشناسی ارشد با عنوان «ماهیت مرگ از دیدگاه متکلمان و حکمای اسلامی» که در رشته الهیات و معارف اسلامی دانشگاه مازندران به انجام رسانده، طبق نظر حکما و اندیشمندان اسلامی بشر را دارای بعد مادی و بعد روحانی و نفسانی دانسته است که به هنگام فوت از بین نمی‌رود و مرگ به معنی انتقال بُعد دوم به عالمی دیگر و درنهایت حیاتی جدید است.

کاظمی، هدی و خدابخشی کولایی، آناهیتا (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی مفهوم تحول مرگ در کودکان بر اساس الگوی شناختی پیاژه و نگلی: تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار»، که در نشریه: پرستاری کودکان که در دوره ۶، شماره ۱، به چاپ رسیده، به بررسی چگونگی درک کودکان از مفهوم مرگ و مؤلفه‌های آن در دوره‌های تحولی - شناختی بر اساس نظریه پیاژه و نظریه نگلی انجام شده است.

احمدی، پریسا و قاسم‌پور، اکرم (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی مرگ در نمایشنامه "مردی که به عصا تبدیل شد" کوبو آبه بر اساس فلسفه مکتب کیوتو» که در مجله رهپویه هنرهای نمایشی به چاپ رسیده است، مرگ را موضوعی دانسته که همواره مورد توجه اندیشمندان و نویسندگان بوده است. فلاسفه مکتب کیوتو^{۱۱} چون نیشیتانی کیچی^{۱۲} و تانا به حاجیمه^{۱۳} با استفاده از آیین‌های شرق آسیا و آرای فلاسفه وجودی چون هایدگر، نیستی و مرگ را در فلسفه خود مورد توجه قرار داده‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد،

۱. پیش عملیاتی Preoperational stage: این مرحله از رشد در سنین ۲ تا ۷ سالگی قرار دارد و دارای سه ویژگی می‌باشد. مهمترین ویژگی مرحله پیش عملیاتی از نظر ژان پیاژه خود مرکز بینی Ego-centric کودک است که کودک را از درک موقعیت‌ها و اشیا از نقطه نظر دیگران ناتوان می‌سازد. دومین ویژگی، حالت جاندارپنداری است یعنی کودک به اشیاء بیجان، جان می‌بخشد و آنها را زنده می‌پندارد. ویژگی سوم عدم توانایی کودک در توجه چند جانبه به موضوعی است که برای او اتفاق افتاده است.

۲. مرحله عینی Concrete operational stage: در نظریه شناختی پیاژه کودکانی که در سنین ۷ تا ۱۱ سالگی قرار دارند، در مرحله شناخت عینی به سر می‌برند و قادرند عملیات ذهنی را به خوبی انجام دهند. آنها در ضمن توانایی بررسی مساله را از جهات و ابعاد مختلف داشته و بر خلاف مرحله عملیاتی که فقط از یک جهت می‌توانستند به مساله نگاه کنند، از زوایای مختلف به مساله توجه می‌کنند. از نظر پیاژه کودکان در این مرحله هنوز قابلیت تفکر انتزاعی را ندارند و نمی‌توانند فرضیه پردازی کنند.

۳. مرحله عملیات صوری Formal operational stage: مرحله عملیات صوری که به مرحله عملیات انتزاعی هم معروف است، مربوط به گروه سنی ۱۲ تا ۱۸ سال می‌شود. در این مرحله کودک و یا بهتر است بگوییم نوجوان قادر است درک انتزاعی از مسائل داشته باشد و به راحتی فرضیه پردازی نماید. پیشرفت در رشد شناختی، او را قادر می‌سازد تا در هنگام رویارویی با مسائل مختلف، به صورت انتزاعی بیندیشد و فرضیه‌هایی در رابطه با آن مطرح کند (به نقل از حیدری‌نژاد، ۱۴۰۰: ۱۲؛ لطفی‌نیا، ۱۳۹۸: ۲-۶)

کودکان از چهار مؤلفه مرگ فهم درست و کاملی ندارند، این چهار مؤلفه عبارتند از: ۱. ثبات (غیر قابل بازگشت بودن)؛ ۲. عمومیت (هر موجود زنده‌ای می‌تواند مرگ را تجربه کند)؛ ۳. فقدان کنش وری (از بین رفتن علائم حیاتی بدن پس از مرگ)؛ ۴. علیت (مرگ بر اثر سانحه یا بیماری). کودکان در ابتدا مرگ را با خواب یا جدایی مقایسه می‌کنند و برایش قابل درک می‌شود اما در مرحله عملیات ذهنی می‌توانند قطعیت و عدم بازگشت‌پذیری مرگ را بپذیرند اما همچنان تنها مرگ دیگران یا سال‌خورده‌ها را می‌پذیرند. در مرحله آخر که مرحله عملیات صوری است، درک کودک از مفهوم مرگ کامل شده است (کازمپی و خدابخش،

«وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ» (ابراهیم، ۱۷)؛ پنجم، خوابی که برادر مرگ است؛ زیرا خواب مرگ خفیف است و مردن و مرگ خواب سنگین است و به همین دلیل خداوند هر دورا «توفی» نامیده است و می‌گوید: «وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ» (انعام، ۶۰)، (به نقل از رئیس زاده کاشانی، ۱۳۹۸: ۹۴-۹۳؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲). مور معتقد است، مرگ به خاطر ماهیت مجهول و ناشناخته‌اش هراس‌انگیز است و شناخت مرگ از نظر روانی برای افراد دشوار است، زیرا به معنای رویارویی با ترس‌های اصلی است. مور در ادامه می‌گوید که می‌توان ترس از مرگ را به صورت مجموع چهار ترس اصلی مشاهده نمود: «ترس از فقدان هویت»، «ترس از تنهایی»، «ترس از موارد اجتناب‌ناپذیر» و «ترس از تغییرات» به عنوان موارد ناشناخته می‌باشد (Moor, 2002: 98)

بازنمایی مرگ در رسانه

رسانه انیمیشن می‌تواند نقش به‌سزایی در انتقال مفاهیم و محتوا به مخاطبان داشته باشد که بخش مهمی از این مخاطبان کودکان هستند که یکی از عوامل جذب کودکان به این رسانه وجود اغراق و ممکن‌ساختن ناممکن‌ها است، بنابراین می‌توان از این رسانه برای آموزش و درک بهتر مفاهیم بهره برد که یکی از این مفاهیم، مفهوم مرگ است؛ اما باید توجه داشت که دیدگاهی غیر واقعی و فانتزی را برای کودکان به نمایش نگذارد. انیمیشن درمانی چندسالی است که مورد توجه قرار گرفته است و تلاش‌های بسیاری توسط انیماتورها و کارگردان‌ها صورت گرفته تا میان روان‌درمانی و انیمیشن پیوند ایجاد کنند. به عقیده میسون^۹ و اشورت^{۱۰}، انیمیشن می‌تواند وسیله‌ای مؤثر برای بیان محتوا و موضوعات پیچیده و ظریف باشد. یکی از کاربردهای مهم انیمیشن را می‌توان در بیان و برون‌سازی بصری افکار و احساساتی که دشوار است بیان کرد (Ashworth; Mason, 2010: 3-4). انیمیشن در انتقال مفهوم مرگ به کودکان نقش قابل توجهی دارد چراکه انیمیشن به عنوان رسانه‌ای چندوجهی با نمایش خلاقانه مفهوم مرگ ابزار مناسبی برای درک بهتر مرگ می‌باشد. کودکان با توجه به سن، سطح شناختی و فرهنگ و موقعیت جغرافیایی خود درک متفاوتی از مرگ خواهند داشت. از منظر ژان پیاژه^{۱۱} کودک در سنین ۲ تا ۷ سال دارای سه ویژگی مهم می‌باشد،

مرگ» و «زمان پردازش» و «مرگ اجتناب‌ناپذیر» است، در مورد اول اجتناب از مرگ گاهی در انیمیشن بدون دلیل با استفاده از جادو تلاش می‌شود تا از مرگ کاراکتر اصلی جلوگیری شود یا گاهی بعضی کاراکترها را مجدد زنده می‌کنند و این‌گونه نمایش مرگ می‌تواند باعث گمراهی کودک در آگاهی درست نسبت به مسئله مرگ باشد. در مورد دوم (زمان پردازش)، کودک در هنگام مشاهده مرگ در انیمیشن ابتدا به تحلیل واکنش دیگران پرداخته و سپس متناسب با آن واکنش می‌دهد. و منظور از مرگ اجتناب‌ناپذیر صحنه‌هایی است که اگر روند داستان به همان صورت ادامه پیدا کند مرگ کاراکتر حتمی است (Lammon, 2019: 17-22).

انیمیشن در واقع هنر ایجاد توهم حرکت است و می‌تواند به بیان افکار و عواطف افراد و به‌ویژه کودکان کمک کند؛ بنابراین بازنمایی مرگ در انیمیشن کودکان موضوعی حساس و نیازمند توجه ویژه است. با توجه به رده سنی مخاطبان، روش‌های متفاوتی برای بازنمایی مرگ در انیمیشن مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در کودکان رده سنی پایین‌تر (حدود ۳-۶ سال)، بهتر است بازنمایی مرگ به شکلی غیر تهدیدآمیز و بدون وحشت انجام شود. بهتر است از کلماتی مانند خوابیدن یا رفتن برای بیان مرگ استفاده کرد تا به دور از ترس و وحشت کودکان، به انتقال پیام مورد نظر بپردازیم. در کودکان رده سنی بالاتر (حدود ۷-۱۰ سال)، می‌توان از بیان واضح‌تری برای مفهوم مرگ استفاده کرد. باز هم بهتر است از رویکردهای غیر تهدیدآمیز استفاده کرد. به عنوان مثال، می‌توان از مفهوم رفتن به جای دیگر یا ماندن در خاطر و قلب استفاده کرد. در کودکان رده سنی بالاتر (حدود ۱۱-۱۴ سال)، بازنمایی مرگ می‌تواند واقع‌گرایانه باشد تا کمک کند که با این مفهوم بیشتر آشنا شوند. در این رده سنی، می‌توان از کلماتی مانند مردن یا جان باختن استفاده کرد. با این حال، همچنان بهتر است از نمایش وحشتناک مرگ پرهیز کرد. بنابراین، بازنمایی مرگ در انیمیشن کودکان باید با دقت صورت گیرد (حسینی، ۱۴۰۰: ۱۳).

کاکس^{۱۴} و همکارانش معتقدند مرگ هر شخصیت در انیمیشن‌های دیزنی با پنج معیار زیر بیان شده است:

۱. وضعیت شخصیت: وضعیت شخصیت یعنی قهرمان یا ضد قهرمان بودن شخصیت داستان، میزان مرگ‌ومیر شخصیت قهرمان و شخصیت ضد قهرمان می‌تواند یکسان باشد تا بتوان بیان کرد هم شخصیت خوب و هم شخصیت

پذیرش مرگ برای کودک می‌تواند ترس از مرگ را کاهش دهد. مرگ پدیده‌ای ناگزیر و حتمی است و در حقیقت ناشناخته بودن و وجود ابهام درباره جهان پس از مرگ است که باعث وحشت از معقوله مرگ می‌شود.

سیلورمن و همکاران (۱۹۹۵)^{۱۲} درباره نقش خانواده در مواجهه با مرگ اظهار می‌کنند که خانواده در درک این مفهوم تأثیر به‌سزایی دارد و نقش خانواده در رابطه با انتقال مفهوم مرگ به کودکان را نباید نادیده گرفت و از دو نوع خانواده یاد می‌کند:

الف. خانواده‌هایی که با فرزند خود در رابطه با مرگ صحبت می‌کنند و یا به کودک اجازه می‌دهند در صورت وقوع مرگ عزیزی در مراسم سوگواری شرکت کند و افکار و احساسات خود را ابراز کنند.

ب. خانواده‌هایی که به‌کلی مخالف هستند و از هرگونه بحث در مورد چنین موضوعی خودداری می‌کنند. با این تفکر که کودک خود را از یک تجربه تلخ محافظت می‌کنند. در مورد اول اجازه درک این مفهوم را به فرزندان خود می‌دهند اما در مورد دوم مفهوم مرگ برای کودک گنگ و مبهم باقی می‌ماند (حسینی، ۱۴۰۰: ۲۲).

عبدالعظیم کریمی تحول مفهوم مرگ را در ۲۹۰ کودک ۴ الی ۱۰ ساله بررسی کرده است و به این نتیجه رسیده که با افزایش سن کودکان، آنها درک کامل‌تری از مفهوم مرگ پیدا می‌کنند. در واقع مفهوم مرگ از جمله مفاهیمی است که ذهن بشر را به خود مشغول کرده است و مرگ پدیده‌ای حتمی است و دیر یا زود انسان را در بر خواهد گرفت. ذهن کنجکاو بشر از راه تجربه توانایی شناختن این پدیده را ندارد و برای همین حالت ترس و دلهره در انسان نسبت به مرگ وجود دارد که مرگ آگاهی می‌تواند آن را بهبود بخشد که یکی از راه‌هایی که بتوان این آگاهی را از سنین کودکی در انسان ایجاد کرد از طریق رسانه انیمیشن است در صورتی که دیدگاهی واقعی برای کودکان ایجاد کند و موجب ترس و نگرانی آنها نشود (حسینی، ۱۴۰۰: ۹).

بازنمایی مرگ در انیمیشن کودکان باید با احتیاط و حساسیت انجام شود، زیرا کودکان به دلیل عدم تجربه کافی با مفهوم مرگ و از دست دادن عزیزانشان ممکن است ناراحت شوند و روی آنها تأثیر منفی به جا بماند. یکی دیگر از مقاله‌ها در این زمینه «نمایش مرگ در رسانه انیمیشن کودکان» است که توسط لیمن^{۱۳} نوشته شده است. در این مقاله به بحث درباره سه مؤلفه دیگر می‌پردازد: «نحوه نمایش

بد می‌تواند مرگ را تجربه کند.

۲. نمایش مرگ: نمایش مرگ در انیمیشن و فیلم می‌تواند به صورت مجازی یا به صورت صریح باشد، در برخی انیمیشن‌ها مرگ شخصیت قهرمان را به صورت صریح به نمایش می‌گذارند و مرگ شخصیت ضد قهرمان را به صورت مجازی تا شاید میزان اهمیت مرگ وی را کاهش دهند.

۳. وضعیت مرگ: نمایش مرگ می‌تواند به صورت بازگشت‌پذیر یا غیر قابل بازگشت باشد، می‌توان بیان کرد در انیمیشن‌های دیزنی اغلب وضعیت مرگ به صورت دائمی است و این پیام را برای مخاطب کودک به ارمغان آورد که مرگ پدیده‌ای غیر قابل بازگشت است. نمایش مرگ‌های قابل بازگشت اغلب در میان قهرمانان داستان بوده و می‌تواند تصور اشتباهی در کودک ایجاد کند که فرد متوفی می‌تواند بازگردد.

۴. واکنش احساسی: واکنش سایر شخصیت‌های موجود در انیمیشن به مرگ کاراکتر قهرمان یا ضد قهرمان به چه صورت است، اغلب برای مرگ شخصیت اصلی و قهرمان داستان نوعی واکنش منفی و ناراحتی از دیگر شخصیت‌های موجود در انیمیشن به نمایش گذاشته می‌شود که به کودک یاد می‌دهد غمگین بودن و واکنش احساسی در چنین موقعیت‌هایی قابل قبول می‌باشد.

۵. خاصیت سببی: مرگ می‌تواند بر حسب اتفاق و به صورت غیر عمدی یا عمدی باشد، در انیمیشن‌ها اغلب مرگ ضدقهرمان با حوادث است و به نوعی نمایش مستحق مرگ بودن برای شخصیت ضد قهرمان وجود دارد و شخصیت‌های خوب و قهرمان مستحق مرگ نیستند و نمایش مرگ آنها به صورت غیر قابل توجیح می‌باشد (Cox & Garrett & Graham 2005: 278-279).

در مسیر خیر و کمال است (جعفری، ۱۳۹۱: ۲۹).

۳۰. تخلیق به اخلاق فاضله در مشاهدات عرفانی تأثیر مثبتی دارد؛ بدین ترتیب که هر اندازه شخص در تصفیه و تزکیه درونی پیشرفت نماید، در عبور از درجه بارقه‌های موقتی و گاه و بی‌گاه، به دوام شهود فروغ ربانی بیشتر توفیق می‌یابد و آن دریافت‌های غیر اختیاری به مشاهدات اختیاری مبدل می‌گردد (جعفری، ۱۳۹۱: ۲۳۹-۲۳۸) (نجفی و واحدی، ۱۳۹۳: ۴۹-۴۸).

دیدگاه عرفان درباره حقیقت مرگ

عرفان اسلامی بر مبنای تعالیم الهی استوار است و ماهیت خدامحور دارد، در نگرش عرفان اسلامی انسان در میان دیگر مخلوقات بالاترین مرتبه قرار دارد و روح انسان منشا الهی دارد. در دیدگاه عرفان، مرگ به عنوان یک پدیده مهم در زندگی انسان است و می‌توان از آن به عنوان یک فرصت برای آگاهی و ارتقاء روحیه انسان استفاده کرد. در برخی از دیدگاه‌های عرفانی، مرگ به عنوان یک انتقال از دنیای مادی به دنیای روحی، به عنوان یک ارتقاء از جهان جسمانی به جهان روحانی در نظر گرفته می‌شود. دیدگاه عرفان درباره حقیقت مرگ بر این اساس است که مرگ به عنوان جدایی از بدن فیزیکی، فرصتی برای روح است تا به طرز واقعی‌تری با واقعیت‌های عمیق و باطنی آشنا شود. برای عرفان، مرگ نهایتاً نشانگر عدم وجود مرزهای زمانی و مکانی است که واقعیت ظاهری ایجاد می‌کنند، و این نشان می‌دهد که جهان واقعی بسیار بزرگ‌تر و پویاتر از جهان فیزیکی است و این دیدگاه معتقد است که مرگ به عنوان یک مرحله جدید در تکامل روحی انسان، فرصتی برای دستیابی به مرحله بعدی در ارتقاء روحیه انسان است (نصری، ۱۳۸۶: ۵).

برداشت‌های علامه جعفری از مرگ

مرگ رسمی‌ترین و قانونی‌ترین دعوتی است که در عرصه هستی به عمل آمده است (جعفری، ۱۳۶۷: ۲۹۰). مرگ برای انسان امری مجهول است و مجهول بودن حقیقت زندگی است که موجب ابهام مرگ گشته است (جعفری، ۱۳۵۲: ۳۹۲). به باور جعفری انسان در مقابل مرگ چاره‌ای ندارد و باید یکی از این دو راه را انتخاب کند:

۱. پذیرش سخنان انبیا در باب مرگ
 ۲. بی‌توجهی به مسئله مرگ
- علامه جعفری (رحمت الله علیه) درباره پیوند مرگ با

چهارچوب نظری

عرفان از منظر علامه جعفری

۱. عرفان حقیقی عبارت است از تخلیق به اخلاق الهی، توقع داشتن این مقام عالی بدون تخلیق به اخلاق فاضله که مقدمه لازم آن است، امکان‌پذیر نیست (جعفری، ۱۳۵۲: ۵۴-۵۹).
۲. اخلاق از دو جهت با عرفان هماهنگی و تشابه دارد: نخست از این جهت که آغاز هر دو حرکت اخلاقی و عرفانی، عبارت از بیداری خواب و رؤیای حیات طبیعی محض است؛ دوم اینکه در هر دو مقام، رهرو در حال تکاپو

مفهوم حیات و زندگی می‌نویسد:

«مشعل فروزان حیات خاموشی ندارد، بلکه از سرایی به سرایی دیگر منتقل می‌شود. بنابراین، اگر از ما بپرسند: مرگ یعنی چه؟ قطعی است که بیش از یک پاسخ نداریم و آن این است که به سؤال کننده بگوییم: شما بفرمایید زندگی چیست، تا بگوییم معنای مرگی که پیش خواهد آمد یعنی چه؟» (جعفری تهریزی، ۱۳۹۱: ۲۵۷).

وی در جای دیگر، فهم حقیقت مرگ را در گرو فهم حقیقت حیات دانسته و می‌نویسد: «شناسایی هر حقیقتی برای دانشمند یا فیلسوف، هنگامی به‌طور صحیح و کامل امکان‌پذیر می‌گردد که مفهوم مقابل آن حقیقت نیز به‌گونه‌ای روشن ادراک شود، از روزگاران کهن جمله معروف «اشیاء را با اضداد آنها می‌توان شناخت» در تمامی معارف ما، مورد تصدیق قرار گرفته است، بلکه می‌توان گفت از جنبه اپیستمولوژی^{۱۵} هر روز به استحکام علمی و فلسفی جمله مزبور افزوده می‌گردد و امروز به عنوان یکی از مسائل مربوط به قانون تکاپوی اضداد معرفی می‌گردد. بنا به قانون مزبور شناسایی صحیح غانله مرگ به فهمیدن حقیقت و پدیده زندگی پیوستگی دارد» (جعفری، ۱۳۹۴: ۳۹۲).

از دیدگاه علامه جعفری برای پاسخ به پرسش چیستی مرگ، ابتدا باید بتوان پاسخ داد که حقیقت زندگی چیست؛ یعنی بدون داشتن آگاهی درست از زندگی، نمی‌توان به تفسیر حقیقت مرگ پرداخت. ایشان، اصل حیات را بسیار ارزشمند و دارای عظمت و خواسته هر انسان عاقلی می‌داند و می‌نویسد: «حیات، حقیقی دارای امتیاز و استعدادهای بسیار مفید است که اگر در مسیر قانونی خود حرکت کند و با پلیدی‌ها و حالات حیات و ارزش‌های آن، از قانون حقیقی خود منحرف نشود، در حد اعلای احترام قرار دارد و در ردیف والاترین ارزش‌ها در عرصه طبیعت به حساب می‌آید» (جعفری، ۱۳۸۹: ۱۷-۱۸).

از نظر جعفری معنای مرگ و زندگی در ارتباط مستقیم با یکدیگر می‌باشد. بدون داشتن زندگی معنادار، مرگ معنادار نخواهد داشت و بدون آگاهی معقول از مرگ نمی‌توان زندگی را معنادار دانست، در واقع بدون پذیرش حیات پس از مرگ زندگی توجیه منطقی نمی‌یابد.

دیدگاه‌های مختلفی نسبت به مرگ وجود دارد و محمدمتقی جعفری نوع بیش اشخاص را به مرگ به چهار صورت بیان می‌کند:

۱. برخی پایان زندگی را خلأ محض می‌دانند: یعنی پس از مرگ برای خود بقایی قائل نیستند.

۲. برخی مرز نهایی زندگی و بعد از آن را مبهم می‌دانند و حتی به دنبال آن نیستند تا درباره پس از مرگ آگاهی یابند و در واقع کسانی هستند که درباره زندگی و هدف از زندگی نمی‌اندیشند بنابراین نمی‌توانند نسبت به معنای واقعی مرگ آگاه باشند.

۳. برخی با توجه به بقای الهی مرگ خود را تفسیر می‌کنند.

۴. برخی بقای خود را در برابر وجود و بقای خداوند به شمار نمی‌آورند و حیات این افراد به شهود الهی متکی است (جعفری، ۱۳۷۲: ۳۱۴).

علامه جعفری (رحمت الله علیه) مرگ حقیقی انسان را، فراموشی مرگ در زندگی و عدم توجه به معنای حیات دانسته و می‌نویسد: «مرگ حقیقی یک انسان، موقعی شروع می‌شود که محاسبه مرگ را در روزگار زندگی‌اش فراموش می‌کند و خود را مانند یک جاندار رها شده در بیابان بی‌سروته طبیعت می‌بیند، نه از عوامل به‌وجودآورنده و جایگاه آغاز حیاتش اطلاعی دارد و نه از سرنوشتی که در آن بیابان در انتظارش است و نه از کاری که در آن بیابان باید انجام دهد» (جعفری، ۱۳۷۲: ۲۲۶).

علامه جعفری (رحمت الله علیه) معتقد است که مرگ طبیعی و احترامی^{۱۶} در لسان فلاسفه، همان اجل مسمی (مطلق) یا اجل محتوم و اجل معلق و مشروط بیان شده در آیات و روایات است. به دیده علامه جعفری (رحمت الله علیه) ترس از مرگ، بیشتر به سبب جهل به حقیقت حیات و ممات است، هرچند عواملی همچون حب بقای ذات و صیانت از ذات نیز از عوامل وحشت از مرگ است (سنائی‌پور، ۱۳۹۷: ۱۰۹).

چرایی مرگ از منظر علامه جعفری (رحمت الله علیه)
علامه جعفری بر اساس مبنای حکمت متعالیه به ضرورت مرگ بر مبنای آیات و روایات و به‌ویژه آموزه‌های نهج‌البلاغه می‌پردازد

۱. ظرفیت محدود نشئه طبیعت برای حقیقت ابدی انسان: علامه جعفری با استناد به روایت «خَلَقْتُمْ لِلْبَقَاءِ لَا لِلْفَنَاءِ»؛ «شما برای ابدیت و جاودانگی آفریده شده‌اید نه برای زوال و نابودی» فهم ابدیت حیات را سبب ادراک ضرورت و حتمیت مرگ دانسته است، درباره فراگیری قانون مرگ می‌نویسد: خدای سبحان بارها در قرآن به بندگانش، بریدن حیات را از

بر همین اساس، مرگ هر موجودی، می‌تواند مناسب با ماهیت وجودی همان موجود باشد. انسان نیز که موجودی مرکب از نفس مجرد (روح) و جسم مادی است، حقیقت مرگ او به معنای فروپاشی است. به گفته علامه جعفری «در حال مرگ پرده‌ای از جلوی چشمان مسافر دیار ابدیت برداشته می‌شود و واقعیات آن‌چنان‌که هستند مورد مشاهده قرار می‌گیرند» (جعفری، ۱۳۶۷: ۳۱). اگر انسان به حیات بعد از مرگ اعتقاد داشته باشد، در زمان مرگ نوعی اضطراب او را فرا خواهد گرفت، علامه محمد تقی جعفری ریشه این اضطراب را در سه عامل می‌داند:

۱. با مرگ انسان هشیاری می‌یابد که چرا جوهر روح را از اندوخته‌های با ارزش تهی ساخته و حال که از تن بیرون آمده است دیگر کاری از دستش بر نمی‌آید.
۲. انسان با مرگ عظمتی که پشت پرده طبیعت و جهان هستی است را احساس می‌کند و اینکه بدون کمال نمی‌تواند از حیاتی شایسته در جهان پس از مرگ بهره ببرد.
۳. پشیمانی انسان از اینکه چرا در زمان حیات خود بیشتر به فعالیت مثبت پرداخته در جهان پس از مرگ آزارش خواهد داد.

تحلیل مورد مطالعاتی

مشخصات فیلم کتاب زندگی (The book of life)

انیمیشن کتاب زندگی یک انیمیشن سه بعدی رایانه‌ای به کارگردانی خورخه آر گوتیارز^{۱۷} و یکی از فیلم‌های انیمیشنی پرفردار و محبوب می‌باشد که در سال ۲۰۱۴ توسط کمپانی DreamWorks Animation تولید شده است.

خلاصه داستان و شاخصه‌های مکانی فیلم کتاب زندگی این فیلم بر اساس تعطیلات روز مردگان مکزیکی ساخته

ماده و مادیات و گذر از پل زندگی و مرگ را تأکید فرموده است: «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ»؛ «همه نفوس آدمیان [و غیر آدمیان] شربت مرگ را بدون استثنا خواهد چشید و سپس به سوی ما رجوع خواهید کرد» (جعفری، ۱۳۹۶: ۱۲۰). از منظر علامه جعفری (رحمت الله علیه) گستره شمول قانون مرگ در سطح طبیعت به گونه‌ای است که حتی انبیا و اولیای الهی علیهم السلام را نیز در بر می‌گیرد.

۲. ناپایداری حیات موجودات و فناي عالم خلقت: علامه جعفری (رحمت الله علیه) با استناد به آیه «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» در تبیین حتمیت مرگ، به موضوع ناپایداری حیات همه هستی اشاره کرده و می‌نویسد: «کیست که در این دنیا این حقیقت را نفهمد! کیست آن زنده‌ای که ناپایداری حیات را درک نکرده باشد! آیا بزرگی بزرگان می‌تواند از فرورفتن چنگال مرگ در حیات‌شان جلوگیری کند! آیا مرگ به زیبایی زیباییان احترام می‌گذارد! آیا مرگ از سپیدمویان کهنسال که زیر بار سنگین سالیان دراز خمیده‌اند، شرمی دارد یا به نارس بودن نورسان حیات ترحمی دارد. مرگ اعتنائی به هیچ یک از این امور ندارد. باید بروند و حتی پشت سرشان هم نگاه نکنند که آسمان با آن همه اجرام و کائناتش و زمین با این همه مخلوقاتش به هیچ مسافر دیار ابدیت نمی‌نگرند و گریه‌ای برای آنان سر نمی‌دهند و انتظار بازگشت‌شان را نمی‌کشند و برای آغاز سفر او لحظه‌ای هم امان نمی‌دهند. این حرکت مستمر برای همگان معلوم است و تردید در آن، کمتر از تردید در خود حیات نیست» (جعفری، ۱۳۹۶: ۴۰).

در تحلیل دیدگاه علامه جعفری (رحمت الله علیه) می‌توان بیان کرد: مفهوم مرگ جامع است، و با وجود انواع موجودات شیوه‌های متفاوتی را دربرمی‌گیرد و

تصویر ۱. سه کاراکتر اصلی، مانولو (اولین کاراکتر از سمت راست)، ماریا (دومین کاراکتر از سمت راست)، خواکین (سومین کاراکتر از سمت راست).

باشد که خود این مسئله مانع هراس برانگیز شدن انیمیشن می‌شود. آنچه در انیمیشن کتاب زندگی به عنوان جهان مردگان به نمایش درآمده است بازتاب نگرش آرام و مثبت و خوش‌بینانه مکزیکی‌ها نسبت به مرگ است چراکه آنها مرگ را جزئی از زندگی می‌دانند که دیر یا زود اتفاق خواهد افتاد. علاوه بر این در این انیمیشن جهان پس از مرگ را به دو دسته «دنیای خاطره‌ها» و «دنیای فراموش‌شدگان» تقسیم کرده‌اند. کسانی که در زندگی و دنیا هنوز کسی را دارند که به یاد آنهاست و آنها را دوست دارد، در دنیای گرم و شاد خاطره‌ها زندگی می‌کند (تصویر ۲ و ۳) که آن را با رنگ‌های شاد و گرم و مردگان را در حال رقص و آواز و خوشحال نمایش می‌دهد. در عوض کسانی که دیگر کسی در دنیا به یادشان نیست در دنیای فراموشی زندگی می‌کنند که آن را با رنگ‌های تیره، سرد و سکون و بدون روح زندگی نمایش داده شده است و تنها صحنه‌ای که مرگ را به عنوان یک رویداد غم‌انگیز نمایش می‌دهد همین دنیای فراموش‌شدگان است که هیچ‌کس نمی‌خواهد به آنجا برود^{۲۲}. (تصویرهای ۴ و ۵)

شده است و داستان ماجراجویی‌های دو دوست، مانولو^{۱۸} و خواکین^{۱۹} قهرمان شهر را تعریف می‌کند که هردوی‌شان از دختری زیبا به نام ماریا^{۲۰} خوششان می‌آید (تصویر ۱)، اما برای مانولو، راه رسیدن به عشق حقیقی راحت نیست و او در امید بازپس‌گیری عشق حقیقی‌اش به سه دنیای زیرزمینی مختلف فرستاده می‌شود. بخشی از وقایع داستان انیمیشن کتاب زندگی درباره آیین جشن مردگان و در سرزمین مردگان اتفاق می‌افتد. خانواده سانچز که در انیمیشن مشاهده می‌شود و گاو باز هستند؛ اشاره مستقیم به اجداد مکزیکی دارد که همگی گاو باز بوده‌اند.^{۲۱}

فضاسازی و طراحی رنگ

در فضاسازی انجام شده غالب رنگ‌ها گرم است نه رنگ‌های سرد و بی‌روح؛ زمانی که مادر یک لحظه ملایم‌تر و رمانتیک‌تر بود، از پالت رنگ‌های وسیع‌تری استفاده می‌کردیم اما زمانی که بازه زمانی در لحظات پرتحرک خیلی سریع کاهش می‌یابد، تضاد را افزایش می‌یابد و رنگ‌ها را کمی بیشتر محدود می‌کنیم تا این یک رنگ

تصویر ۲. صحنه‌ای از مرگ مانولو و ورودش به دنیای ارواح که به خاطر سپرده شده است.

تصویر ۳. صحنه‌ای از نمایش دنیای ارواح که متوفی‌ها هنوز در دنیا کسی را دارند که به یادشان هست.

درون‌مایه مرگ

را به خود جلب می‌کند چیدمان شمع و غذا و اشیای مورد علاقه فرد مرده و همچنین قاب عکسی از او بر سر مزارش قرار دارد در باور مکزیکیان ارواح از ماهیت و بوی این غذاها تغذیه می‌کنند و در روز جشن مردگان برای سر زدن به اقوامشان به این دنیا بازمی‌گردند تا کنار خانواده‌های خود باشند (تصویر ۶).

- گلبه‌های گل جعفری یا ماری

یکی دیگر از نمادهایی که در این انیمیشن دیده می‌شود وجود گلبه‌های گل جعفری است که در اطراف مزار درگذشتگان، در کوچه‌ها و منازل آن‌ها دیده می‌شود. در باور و فرهنگ مکزیک، گل جعفری نارنجی به عنوان گل مردگان شناخته می‌شود. در برخی از روستاها در راه قبرستان تا خانه‌ها گلبه‌های گل می‌ریزند تا روح پس از بازگشت از دنیای مردگان مسیر خود را پیدا کنند و اعضای خانواده خود را که هنوز زنده‌اند پیدا کنند (حسینی، ۱۴۰۰: ۴۹-۵۱). (تصویر ۷)

مفهوم مرگ در فرهنگ مکزیک بر سه پایه استوار است و انیمیشن کتاب زندگی بدین‌سان از آن بهره برده است: ۱. هنگامی که علائم زیستی بدن متوقف می‌شود؛ ۲. لحظاتی که جسم تدفین می‌شود؛ ۳. حالت سوم زمانی در آینده است که فرد برای آخرین بار به یاد آورده می‌شود و لحظه‌ای است که آخرین خاطره از بین می‌رود؛ مرگ سوم قطعی‌ترین مرگ است؛ بنابراین مراسم جشن مردگان مراسمی برای به تأخیر انداختن مرگ سوم است (حسینی، ۱۴۰۰: ۴۹). مرگ سوم قطعی‌ترین مرگ است؛ بنابراین مراسم جشن مردگان مراسمی برای به تأخیر انداختن مرگ سوم است و درواقع یادآوری کسانی است که از دنیا رفته‌اند.^{۲۳}

نمادهای ارجاع به مرگ در جشن مردگان

- غذا و شمع سر مزار

یکی از نمادهایی که در انیمیشن کتاب زندگی نظر مخاطب

تصویر ۴. صحنه‌ای از نمایش دنیای ارواح فراموش شده که متوفی دیگر کسی در دنیا نباشد که به یاد او باشد.

تصویر ۵. صحنه‌ای از نمایش دنیای ارواح فراموش شده که نمایش درگذشتگان به صورت ساکن، غمگین و بی‌روح است.

هنگامی که مانولو در کودکی و در روز جشن مردگان بر سر مزار مادرش به پدرش می‌گوید: دلم برای مادر تنگ شده و کاش بتوانم دوباره او را بینم، پدر پاسخ می‌دهد که «مادر از این به بعد در قلب تو است و هر زمان که او را به یاد بیاری کنارت است» به گونه‌ای به برگشت‌ناپذیر بودن مادرش اشاره می‌کند. همین‌طور در اعتقادات مکزیکی‌ها روح‌ها قادرند در شب جشن مردگان به جهان زندگان وارد شده و نمی‌شود

تحلیل انیمیشن کتاب زندگی بر اساس آرای محمدتقی جعفری

- بازگشت‌ناپذیری از مرگ

کودکان به دلیل داشتن تفکر غیر واقعی و ذهنی، مرگ را بازگشت‌پذیر تصور می‌کنند. در انیمیشن کتاب زندگی تلاش شده است، بازگشت‌ناپذیری مرگ را با بهره‌گیری از اعتقادات بومی مکزیکی برای کودکان به تصویر بکشاند (تصویر ۸).

تصویر ۶. صحنه‌ای از جشن روز مردگان و قرارگیری نمادهایی مانند شمع، غذا، قاب عکس.

تصویر ۷. صحنه جشن روز مردگان و استفاده از گلبرگ‌های گل جعفری یا ماری و شمع بر مزار درگذشتگان

تصویر ۸. صحنه‌ای که مردگان اجازه بازگشت به دنیا را گرفته‌اند تا در مراسم جشن ازدواج مانولو و ماریا شرکت کنند.

درک آن توسط کودکان به سادگی نیست. می توان بیان کرد که نحوه برخورد انیمیشن کتاب زندگی با این مورد نیز به نحوی است که در همان آغاز، انیمیشن بیننده را با قبرستان و مزار مردگان که عکس آنها بر مزار است آشنا می کند و حتی با بیان مرگ مادر مانولو یا پدر خواکین در سن کودکی بیشتر ذهن مخاطب را آماده می کند که مرگ می تواند برای نزدیکان و والدین حتی در جوانی اتفاق بیافتد. در اکثر تصاویر ارائه شده تأکید بر آن است که همه گروه های سنی کودک، جوان و پیر روزی مرگ را تجربه می کنند و واقعیتی است که برای همه رخ خواهد داد.

- مرگ ارادی و اختیاری

علامه جعفری به گونه های مختلفی پرداخته بود که یکی از آنها مرگ معصومان یا شهادت را بیان می کند که می تواند در راستای همان مرگ ارادی و اختیاری یاد شده در لسان فلاسفه و عرفا باشد. نمونه مرگ ارادی در این انیمیشن را می توان در

آنها را مشاهده کرد و با ایشان گفت و گو داشت و این نیز مصداقی از بازگشت پذیر بودن است. علاوه بر این زمانی که مانولو به خاطر فریب زیبالبا (تصویر ۹) می میرد و در واقع مرگ زودتر از موعد و ناعادلانه ای دارد، باز هم برای آن که بتواند به دنیا بازگردد، برایش شرط می گذارند که باید با تمام گاوهایی که خانواده سانچز کشته اند مبارزه کند (تصویر ۱۰) و آنها را از بین ببرد وگرنه باید در دنیای مردگان بماند. یا در زمانی که مردگان شهر سن آنجل در بخش خاطره ها متوجه حمله چاگال (تصویر ۱۱) می شوند و می گویند اگر او تمام شهر سن آنجل را نابود کند، دیگر کسی نمی ماند که به یاد ما باشد و از خاطره ها محو و به بخش فراموشی می روند و به نوعی اشاره به نهایی بودن مرگ و برگشت ناپذیری دارد.

- عمومیت یا جهان شمول بودن مرگ

علامه جعفری معتقد است که مرگ مرحله ای است که همه انسان ها برای رسیدن به جهان دیگر باید از آن عبور کنند اما

تصویر ۹. زیبالبا نگهبان سرزمین ارواح فراموش شده.

تصویر ۱۰. صحنه ای از شکست دادن گاو توسط مانولو در دنیای ارواح برای گرفتن اجازه بازگشت به زندگی.

- ترس از مرگ

علامه جعفری (رحمت‌الله علیه) معتقد است که با فهم حقیقت مرگ، ترس از آن نیز از بین می‌رود. ایشان اظهار می‌کنند که آدمی باید تلاش کند تا جهان مرگ را قبل از آنکه به سراغش بیاید بدون ایجاد ترس و دلهره بشناسد. همان‌طور که بیان شد یکی از راه‌هایی که بتوان این شناخت را از سنین کم در کودکان ایجاد کرد از طرق انیمیشن می‌باشد، به صورتی که ترس در کودک ایجاد نکند. در انیمیشن کتاب زندگی درباره مفهوم مرگ و رفتن به جهان پس از مرگ از طریق مرگ مانولو و نشان دادن جهان پس از مرگ ابتدا به صورت شاد و با رنگ‌های تند و شاد و مرده‌های خوشحال و در حال رقص و آواز به کودک دیدگاهی درباره جهان پس از مرگ بدون ترس و دلهره خواهد داد.

مرگ قهرمان شهر پدرِ خواکین دید یا زمان حمله چاگال پدر مانولو برای آن‌که بتواند ارتش را مدتی متوقف کند تا مردم شهر سن آنجل مطلع و آماده شوند داوطلبانه جنگید و کشته شد این هم نوعی مرگ ارادی است (تصویر ۱۲).

- اعتقاد به جهان پس از مرگ

وی بر این باور بود که مرگ در واقع پایان حیات نیست بلکه یک انتقال است که به انسان کمک می‌کند تا از جهان مادی به سوی جهان روحانی پیش برود. در انیمیشن کتاب زندگی تأکید برای برقراری ارتباط با مرده‌ها و گفتگو با آنها یا در مورد آن‌ها می‌تواند هم‌راستا با آئین باشد و همچنین ناخودآگاه قادر است به از بین بردن ترس از مرگ یاریگر باشد.

تصویر ۱۱. مربوط به سکانشی از حمله چاگال و ارتشش به شهر سن آنجل برای گرفتن مدال جاودانگی.

تصویر ۱۲. مربوط به سکانشی از اتحاد مردم شهر سن آنجل و جنگ مقابل چاگال و شکست او است.

نتیجه‌گیری

همان‌گونه که علامه جعفری معتقد است رهرو می‌بایست در تکاپوی مسیر خیر و کمال گام بردارد و این حرکت در رؤیا و بازتابش در بیداری او محقق می‌شود، کاراکترهای که این مسیر را به‌درستی به پیمایند از یاد نخواهند رفت و همواره مورد توجه و یاد بازماندگان هستند و مثل این است که حیاتی دوباره یافته و به زندگی بازگشته‌اند. مؤلفه‌های «عمومیت یا جهان شمول بودن مرگ»، «مرگ ارادی و اختیاری»، «بازگشت‌ناپذیری از مرگ»، «اعتقاد به جهان پس از مرگ» و «ترس نداشتن از مرگ» که علاقه محمدتقی در مفهوم مرگ به آنها تأکید داشته و در آرای ایشان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است در انیمیشن کتاب زندگی بازنمود کاملی یافته است. این مؤلفه‌ها در انیمیشن کتاب زندگی مورد واکاوی قرار گرفته و نشانه‌های آن در تحلیل انجام‌شده آشکارسازی شده و قابل ادراک است. این انیمیشن ضمن همسو بودن با ادراک کودکان، مرگ را از مفهومی گنگ به مفهومی باورپذیر تبدیل کرده است و با دیدگاه علامه جعفری که مرگ را ادامه حیات دنیوی بیان می‌کند هم‌راستا است. انیمیشن کتاب زندگی ارتباط بین دنیای مردگان و زندگان را از طریق جشن روز مردگان به اجرا می‌گذارد و تصویر نمایش داده‌شده از مرگ برای کودکان بدون ایجاد دلهره امکان‌پذیر شده است.

آنچه از تحلیل انجام‌شده حاصل شد، نشان از آن دارد که انیمیشن کتاب زندگی تلاش فراوانی داشته است با غالبی تخیلی و برگرفته از باوری بومی و آئینی هم‌تراز با میزان ادراک کودک از مرگ همسو شده و مرگ را به عنوان پدیده‌ای باورپذیر نه اندوهگین به نمایش بگذارد. در این راستا در فضا سازی و تصویرسازی روایت فیلم از شگردها و قابلیت‌های بصری بهره وافر گرفته شده است. استفاده از ویژگی‌های رنگ، نور، سایه، بافت، نمادها و شاخصه‌های فانتزی در معنا سازی مفاهیم بنیادین عرفانی و معنوی و دوری جستن از خطبه پردازی، فضای بصری شاد و معناگرا را مهیا ساخته و در جلب توجه مخاطب کودک و آشنایی او با این پدیده زیستی نقش قابل توجهی داشته است. در انیمیشن کتاب زندگی، مرگ ادامه حیات دنیوی بوده و به‌نوعی ارتباط بین دنیای مردگان و زندگان از طریق جشن روز مردگان را به نمایش می‌گذارد. این انیمیشن مرگ را دلهره‌آور نمایش نمی‌دهد و مرگ واقعی و نهایی را در زمانی که هیچ‌کس به یادش نپداشته و به تصویر می‌کشد. تحلیل صحنه‌های مختلفی از این انیمیشن شاهد این مدعا است. اخلاق نیکو و مثبت نقش شایان و بارز توجهی در عرفان اسلامی و دیدگاه علامه جعفری دارد.

پی‌نوشت‌ها

1. The book of life animation (2014).
2. Jerome Bruner (1915–2016).
3. Lev Vygotsky (1896–1934).

۴. نامی است که به یک جنبش فلسفی برخاسته از دانشگاه کیوتو اطلاق شده است. متفکران اصلی این مکتب همچون نیشیدا کیتارو، هاجیمه تانابه و کیجی نیشیتانی؛ به تلفیق فلسفه غرب با آرای دینی و عرفانی حکمای آسیای شرقی به ویژه بودا و کنفوسیوس پرداختند؛ و از آن برای بازنگری در بینش‌های دینی و اخلاقی خاص فرهنگ شرق دور بهره گرفتند.

5. Keiji Nishitani (1900-1990).
6. 田辺 元 (1885-1962).
7. artin Heidegger (1889-1976).

۸. ابوالقاسم حسین بن محمد معروف به راغب اصفهانی معروف به سید سیرابدرگذشته ۳۹۶-۴۰۱ قمری لغت‌شناس و از ادیبان و حکیمان اهل اصفهان بود. وی از بزرگ‌ترین دانشمندان ایرانی است که در دوران آل بویه در سده چهارم که اصفهان در اوج تمدن اسلامی و علم بوده است.

9. Helen Mason (1928-018).
10. Joan Ashworth (1999).
11. Jean Piaget (1896_1980).
12. Irwin Silverman et al. (1932).
13. Lammon Marissa A. (1943).
14. Catharine Cox. (1890-1984).

۱۵. Epistemology به معنای معرفت‌شناسی و شناخت‌شناسی است و به چپستی شناخت و راه‌ها ی رسیدن به آن می‌پردازد (بریجانیان، ماری، فرهنگ اصطلاحات فلسفه و علوم اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ۱۳۹۰، ص ۳۴۲).

۱۶. برای اغلب ما «موت اخترامی» روی می‌دهد نه «موت طبیعی»، موت طبیعی برای معصوم است که سلامت مانده حَتَّى مَطَّلَعُ الْفَجْرَ (قدر. ۵). «موت طبیعی» که لا یتأخَّر ساعة و لا یتقدَّم ابدا، زمانی است که به هر اندازه که ماده استعداد قبول فیض داشته به آن افاضه صور شود. وقتی از ناحیه مفاض آنچه امکان داشت عطا شد و محل قابل هم به اندازه‌ای که مستعدّ قبول بود دریافت فیض کرد و همه قوه‌هایش به فعلیت رسید و نفس مستقل شد، دیگر امکان ندارد حَتَّى به اندازه یک آن،

نفس در بدن باقی بماند. خروج نفس از بدن، امر دلخواهی نیست، بلکه استقلال کامل نفس، عین خروجش از بدن می‌باشد، و این استقلال به اختیار نیست بلکه بر طبق حرکت قهری جوهری موجود است... موت دیگر «موت اختراعی» است، که در اخبار از آن به «موت معلق و اجل معلق» تعبیر آورده اند... و بگونه‌ای نیست که تأخیر و تقدیم آن ممکن نباشد. این مرگ از تصادفات خارجی حاصل می‌شود، در شرایطی که هنوز در ماده استعداد قبول صورت مانده و صورت و نفس همچنان قابلیت تکامل یافتن در این ماده را دارند، و حرکت جوهری نفس

- نیز تمام نشده، و استعداد ماده هم به آخر نرسیده است، منتها از خارج خللی در بدن حاصل می‌شود؛ مثلاً شخص از پشت بامی می‌افتد، یا زیر ماشینی می‌رود و یا گلوله‌ای به او اصابت می‌کند (خمینی، ۱۳۶۸: ۱۷۰-۱۷۱).
17. Jorge R.Gutierrez.
 18. Manolo(Diego Luna).
 19. Joaquin(channing Tatum).
 20. Maria(Zoe saldana).

۲۱. برگرفته از سایت Imdb

۲۲. برگرفته از سایت Imdb

فهرست منابع

جعفری، محمدتقی (۱۳۵۲)، *تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی*، ج ۸، قم، انتشارات اسلامی.

جعفری، محمدتقی (۱۳۶۷)، *ترجمه و تفسیر نهج البلاغه*، ج ۲۰، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

جعفری، محمدتقی (۱۳۷۲)، *ترجمه و تفسیر نهج البلاغه*، ج ۲۴، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

جعفری، محمدتقی (۱۳۸۹)، *حیات معقول*، تهران، مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.

جعفری، محمدتقی (۱۳۸۹)، *نفس و ابعاد و مراتب آن از دیدگاه علامه محمدتقی جعفری*، مجله نقد و نظر، سال ۱۵، زمستان، شماره ۴، صص ۱۸-۴۶.

جعفری، محمدتقی (۱۳۹۱)، *عرفان اسلامی*، تهران، مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه محمدتقی جعفری.

جعفری، محمدتقی (۱۳۹۴)، *شرح مثنوی معنوی*، تهران، مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.

جعفری، محمدتقی (۱۳۹۶)، *ترجمه و تفسیر نهج البلاغه*، ج ۲۷، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

جعفری تبریزی، محمدتقی (۱۳۹۱)، *مجموعه آثار ۱، عرفان اسلامی*، تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.

حسینی، پگاه سادات (۱۳۹۹-۱۴۰۰)، *چگونگی بازنمایی مرگ در دو انیمیشن کوکو و پارانورمن بر اساس ادراک ذهنی کودکان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه سوره، دانشکده هنر.

حیدری‌نژاد، مینا (۱۴۰۰)، *بررسی قابلیت‌های انیمیشن در پذیرش و کاهش اندوه مرگ و سوگواری در کودکان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده سینما و تئاتر، دانشگاه هنر.

خمینی، روح‌الله (۱۳۶۸)، *معاد از دیدگاه امام خمینی (س)* [ویرایش].

تدوین فروغ‌السادات رحیم‌پور. - تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲). *المفردات فی غریب القرآن*، مصحح صفوان عدنان داود، چاپ اول، دمشق- بیروت: دارالعلم الدار الشامیه.

رئیس‌زاده کاشانی، مهدیه (۱۳۹۸)، *ارتباط مفهومی واژه «موت» با مولفه‌های معنایی آن در قرآن*، دوفصلنامه پرتو وحی، شماره ۲، صص ۹۱-۱۱۲.

سنائی پور، لیلیا (۱۳۹۷)، *حقیقت مرگ از دیدگاه علامه محمدتقی جعفری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده الهیات و معارف اسلامی هدی.

صیاد شیرازی، مریم (۱۳۸۹)، *آشنایی با سوگ در کودکان و روشهای برخورد با آن*، مجله مشاور مدرسه، دوره ششم، شماره ۲، زمستان، صص ۴۵-۴۲.

کاظمی، هدی؛ خدابخشی کولایی، آناهیتا (۱۳۹۸)، *بررسی تطبیقی مفهوم تحول مرگ در کودکان بر اساس الگوی شناختی پیاژه و نگه: تحلیل محتوای کیفی جهت دار*، نشریه پرستاری کودکان، پاییز، ۱۳۹۸، دوره ۶، شماره ۱، صص ۷۸-۷۱.

نجفی، محمد. واحدی، مریم (۱۳۹۳). *درآمدی بر اخلاق عرفانی در اندیشه تربیتی علامه محمدتقی جعفری*، فصلنامه *مطالعات اخلاق کاربردی*، شماره ۳۷، صص ۸۰-۴۵.

نثاری، غزاله، (۱۳۸۹)، *آموزش مفهوم مرگ به کودکان بر اساس آموزه‌های اسلام، پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه الزهراء، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.

نصری، عبدالله، «مرگ در اندیشه علامه جعفری»، *نشریه قیاسات*، سال (۱۳۸۶)، شماره ۴۶.

Ashworth, Joan; Mason, Helen (2010) "Animation in Therapy: The innovative uses of haptic animation in clinical and community therapeutic practice" Conference: Society of Animation Studies, Edinburgh, 2010.

Cox, Meredith; Garrett, Erin; Graham, James A. (2005) "Death in Disney Films: Implications for Children's Understanding of Death" Omega, Vol. 50(4) 267-280, 2004-2005. The College of New Jersey, Ewing.

Lammon, Marissa (2019) *Dead Serious: Death Presentations in Children's Animated Media* A thesis submitted to the Graduate Faculty of the University of Colorado, Colorado Springs, Department of Communication.

Moor, Argo (2002) "Awareness of Death: A Controllable Process or a Traumatic Experience?" Folklore: Electronic Journal of Folklore, (20-22), 92-114.